

metodám používaným historiky politických dějin a v menší míře i dějin hospodářských. Autoři sami s lítostí konstatovali, že je přes markantní snahu o používání u nás dosti netradičních metod jejich dílo stále bez dostatečného „kulturního přesahu“, zejména bez popisu kulturního vývoje jako procesu završujícího sociální procesy. Ambice autorů k této velkorysé syntéze jsou z díla patrné např. u popisu sociální pozice a prestiže katolického duchovenstva či u poutavé odbočky věnované hnutí nábožensko-sociálních blouznivců. Celá koncepce knihou bilancovaného výzkumu k tomuto cíli jistě směřuje, zatím však čas pro podobné dílo z nejrůznějších důvodů prostě nedozrál.

Z mnoha zajímavých údajů a ještě podnětějších interpretací v knize obsažených by si mnohé zasloužily zvláštní odstavec v recenzi. Za všechny mohu zmínit jakýsi útok na mýtus hospodářské vyspělosti českých zemí, objevující se v podtextu prakticky každé kapitoly. Machačová a Matějček získali právě díky mimořádnému rozsahu komparativních údajů plastičtější obraz o hospodářské a sociální situaci českých zemí než kterýkoli badatel před nimi, a podařilo se jim tak zpochybnit celou řadu doposud nekriticky přejímaných závěrů z minulosti. Autoři například zřejmě dost věrohodně klasifikovali postavení českých zemí v rámci evropského procesu modernizace a se značnou skepsí se v této souvislosti vyjadřují zejména o poměrech panujících ve velké části venkovských vrstev. Již starší časopisecky publikované práce autorského duu odkazovaly obraz idylického českého a moravského venkova do patričních mezí, v recenzované knize má tento útok na český mýtus venkova již dosti systematický ráz – v pramenech hojně zmiňovanou „lenost“, nedostatek motivace, alkoholismus, neschopnost kumulovat volné prostředky a mnoho dalších negativních sociálních jevů již nebude možno přecházet.

Úvodní zamyšlení nad významem slova nástin je třeba ještě doplnit o jeden význam – nástin může znamenat také výzvu. Práce J. Machačové a J. Matějčka má rozhodně i tento rozměr. Prakticky v každé kapitole lze mezi řádky číst výzvu k intenzifikaci výzkumu sociálních dějin českých zemí 19. století, výzvu k opuštění zastaralého popisného pojetí a výzvu ke koncentraci výzkumu na nastíněná nosná témata. Snad padne tato výzva na úrodnou půdu.

Lukáš Fasora

Aron Jakovlevič Gurevič, *Istorija istorika*, Moskva 2004, ROSSPEN, 286 s., ISBN 5-8243-0539-0

V loňském roce v moskevském nakladatelství Rosspen vyšla kniha Arona Jakovleviče Gureviče *Historikova historie*. Způsob jejího vzniku je poměrně neobvyklý, jde totiž o záznam ústních vzpomínek přednesených v roce 1999/2000 v Gurevičově semináři a tyto vzpomínky jsou prokládány záznamy z roku 1973, kdy Gurevič již velmi ostře pocítoval odlišnost vlastního chápání historické vědy od soudobé sovětské medievistiky. Původní název záznamů z roku 1973 byl nyní přenesen na celou Gurevičovu autobiografii.

Jméno Arona Jakovleviče Gureviče je sice českým historikům dobře známé, ale ve srovnání s ostatní Evropou je u nás jeho dílo v překladech zastoupeno poměrně málo. Knižně dosud vyšly pouze dvě klíčové Gurevičovy monografie – *Kategorie středověké kultury*¹ a *Problémy středověké lidové kultury*.² S Gurevičovými staršími monografiemi o formování feudalismu, raně středověké Skandinávií, o exemplech, stejně jako s bádáním o jedinci ve středověké společnosti, kterému se Gurevič věnuje v průběhu 90. let, se zatím čeští čtenáři neměli možnost seznámit.

Aron Gurevič prošel ve svém bádání vývojem od agrární historie raně středověké Anglie přes studium agrárních a sociálních dějin Skandinávie až po dějiny kultury a historickou antropologii. Tuto cestu velmi znesnadňovala izolovanost od soudobé světové historiografie a život v podmínkách režimu, pro nějž bylo studium středověké kultury tématem nežádoucím a potlačovaným. Gurevič byl kritizován za to, že přeceňuje roli katolické církve, a jako podezřelá se jevila dokonce i skutečnost, že se v knize *Problémy středověké lidové kultury* častěji objevuje jméno Krista než klasiků marxismu-leninismu (s. 234).

Již při bádání o ekonomickém a sociálním vývoji středověké Evropy se Gurevič velmi výrazně vymnil z marxistického dogmatu a jeho monografie *Problémy geneze feudalismu v západní Evropě* (Moskva 1970) v době svého vydání vyvolala skandál. Příklonou ke skandinávským dějinám připisuje Gurevič zásadní význam, neboť raně středověkou Skandinávií začal zkoumat jako historik vychovaný v tradicích moskevské agrární školy Neusychina a Kosminského, ale při práci se skandináv-

1 ARON JAKOVLEVIČ GUREVIČ, *Kategorie středověké kultury*, Praha 1978. Ruský originál vyšel v roce 1972.

2 Český vyšlo pod názvem *Nebe, peklo, svět. Cesty k lidové kultuře středověku*, Jinočany 1996.

skými narativními prameny poprvé pochopil význam studia člověka v dějinách, ústředního tématu historické antropologie.

Gurevičova tvorba si získávala stále větší pozornost jak profesionálních historiků, tak široké čtenářské obce v Rusku i v zahraničí. V českém vnímání Gurevič zůstává především autorem *Kategorií středověké kultury*, méně již specialistou na lidovou kulturu středověku, což ale není pouze české specifikum. Gurevič se sám v autobiografii podivuje nad tím, že *Kategorie středověké kultury* zažily takový celosvětový úspěch, zatímco on sám pokládá za své stěžejní a vsutku originální dílo *Problémy středověké lidové kultury* z roku 1981: „*Kategorie středověké kultury* se vůli osudu – a knihy mají své osudy, které jen částečně závisejí na osudu jejich tvůrců – staly mou ústřední prací. Dodnes se mnozí domnívají, že je to můj největší přínos vědě. Myslím, že to tak docela není: originálnější mi připadá kniha o středověké lidové kultuře, protože je celá založena na studiu pramenů. *Kategorie* jsou jakousi syntézou toho, co již bylo nashromážděno ve světové vědě, plus mých vlastních znalostí. Ale činila si nároky na globální zachycení problematiky, stanovovala nové parametry v chápání studia středověku, a proto udělala na čtenáře největší dojem.“ (s. 196) „Kniha měla podivuhodnou historii: vyšla v patnácti jazycích. [...] Patnáct překladů pro historika medievistu, ne beletristu, je opravdu hodně. Zřejmě jsem narazil na jakýsi citlivý nerv, na směr ve vývoji historického myšlení, který už nazrál, vznikl a rozvíjel se. Byla to podstatná výzva historikům a zřejmě nejen historikům, neboť na knihu reagovali uměnovědci, orientalisté, historici staré Rusi.“ (s. 203)

Aron Gurevič vnímá francouzskou historickou antropologii jako mimořádně významný a jemu nejbližší směr evropské historiografie 20. století, zároveň ale cítí potřebu definovat své vlastní postoje a nechce zcela nekriticky přijmout pohled na dějiny, který je pro současné představitele *Annales*, a zejména Jacquese Le Goffa, charakteristický. Hodnocení školy *Annales* a definování vlastního vztahu k ní je pro Gureviče tématem natolik podstatným, že mu věnoval celou monografii *Historická syntéza a škola Annales*³ a opakovaně se k němu vrací i v *Historikové historii*: „Francouzští historici patřící k Blochově, Febvrově a Braudelově škole byli a jsou frankocentričtí, v lepším případě romanocentričtí. Zabývají se Francií, Itálií, Španělskem, Katalánskem, ale svět za hranicemi románsky mluvících zemí je obvykle periferií jak pro jejich vědomí, tak pro jejich bádání. Mohou se pustit do krátkých exkurzů, ale seriózně se opírají jen o francouzský a románský materiál. Historikovi, který nepracuje v Paříži, ale v Moskvě, se může otevřít jiná perspektiva. [...] Pripadalo mi důležité neodmítat románskou tematiku, ale věnovat se germánské a odhalit nějaké nové souvislosti těchto dvou zásadně odlišných světů, a to nikoli proto, abych je absolutně oddělil, ale abych

naopak odhalil společný substrát pod mnohotvárností sociálních a kulturních procesů, které probíhaly v Evropě různým tempem. Tyto myšlenky ve mně zrály už v první polovině 60. let. Skandinávie není jen specifický region, který per se zasluží pozornost. [...] Na tomto polygonu lze objevit vrstvy středověké kultury, které v jiných zemích, více christianizovaných a romanizovaných, byly potlačeny růstem nových vztahů, všeobecnou nadvládou latiny, převahou teologického myšlení, které úspěšněji než na severu vykořeňovalo všechny, jak jsme tehdy říkali, relikty minulosti. Zahnutí severských zemí do okruhu mých badatelských zájmů mi tak otevíralo možnost komplexněji zachytit středověký svět. Ještě jednou zdůrazňuji: podstata věci nespočívá v nějakém extenzivním rozšířením řady prací, ale v přístupu k principiálně nové problematice.“ (s. 134)

Domnívám se, že tato odlišnost Gurevičova pohledu na středověk ve srovnání s francouzskou historiografií je nejvýraznější v jeho tvorbě do počátku 80. let, zatímco v pozdějších pracích již skandinávský materiál ustupuje do pozadí. Gurevič se stále více soustřeďuje na latinský středověk a v jeho pracích v 80. a 90. letech už není tolik využíván pramenný materiál z dosud zcela opomíjených specifických evropských regionů. Tento vývoj je markantní při srovnání Gurevičových prací až do *Kategorií středověké kultury* na straně jedné a monografií následujících dvaceti let (*Problémy středověké lidové kultury*; *Kultura a společnost středověké Evropy očima současníků*; *Středověký svět – Kultura mlčící většiny*; *Jedinec ve středověké Evropě* apod.). To ale neznamená, že by Gurevič zcela opustil skandinávskou tematiku,⁴ i když v současnosti již nepředstavuje dominantu jeho badatelského zájmu. Na rozdíl od historiků školy *Annales* však u Gureviče i nadále dominuje zájem o germánský svět.

Aron Gurevič má v ruské vědě specifické postavení. Vůči komunistické moci zaujal otevřeně negativní postoj již v polovině 40. let, tedy v době, kdy mnozí ruští intelektuálové ještě chovali o stalinském režimu četné iluze. Nikdy sice nepatřil k disentu, jeho knihy nebyly v Sovětském svazu nikdy zakázány, ale zároveň byl pro oficiální sovětskou vědu nepřijatelný. Roli hrál tradiční sovětský antisemitismus (ačkoli Gurevič sám nepřikládá svému židovství význam a neidentifikuje se jako pravověrný žid), ale především jeho pojetí historie, které ostře odporovalo sovětským ideologickým šablonám. Představitelé moci se jej neustále snažili odsunout na periferii vědeckého života: nesměl cestovat a stýkat se se západními kolegy, jejichž práce se do Ruska dostávaly sporadicky, s obtížemi a se zpožděním. Pracoval sice v Ruské akademii věd, ale byl vnímán jako problémový a knihy, které představují vrchol jeho tvorby, nevyšly v rámci edičního plánu akademie a Gure-

3 ARON JAKOVLEVIČ GUREVIČ, *Istoričeskij sintéz i škola „Annales“*, Moskva 1993.

4 Srov. např. jeho studii *Čelověteskoje dostoinstvo i social'naja struktura. Opyt pročtenija dvuch islandských sag*, in: Odissej. Čelovek v istorii 1997, Moskva 1998, s. 5-30.

vič se práci na nich věnoval zcela tajně. I přes překážky kladené oficiální mocí se Gurevičovi dařilo získat přístup ke čtenářům, a jak uvádí D. Charitonovič v recenzi na *Vybrané spisy A. Gureviče*, citovat Gurevičovy práce patřilo v určitém okruhu ruských intelektuálů už od 70. let k bontonu.⁵

Tím, že Gurevič nebyl přímo perzekvován, ale reprezentanti moci se jej snažili vytěsnit z vědeckého života, se Gurevičův osud nápadně podobal pozici představitelů soudobé sémiotické školy, jejichž práce představovaly jeden z vrcholů evropské humanitní vědy 20. století, avšak v SSSR byli vytlačeni na periferii jak v teritoriálním smyslu (Tartu), tak ve vědeckém životě.

Gurevič byl až do počátku 90. let zbaven kontaktu se studenty (s výjimkou šestnáctiletého působení ve zcela nevědeckém prostředí Kalininského pedagogického institutu, které Gurevič vnímal téměř jako vyhnanství). Přitom Gurevič cítil velmi intenzivně potřebu kontaktu s ruskou mládeží (studenty, doktorandy, mladými badateli) a uvádí, že to byl také nejpádnější důvod jeho opakovaného odmítnutí možnosti emigrace, mj. do Izraele.

Vnucená izolovanost byla pro Gureviče nejbolestnější právě tím, že si nikdy nemohl vychovat vlastní žáky, vytvořit školu: „Bolí mě, že nemám a pravděpodobně už ani nebudu mít žáky, kterým bych mohl předat témata, ke kterým už se nedostanu, nemám s kým se přátelsky přít, diskutovat o svých domněnkách a myšlenkách. [...] Mohl bych ještě leccos udělat, ale atmosféra nepřátelského osamocení člověka občas sklíčuje. [...] Svou povahou a návyky jsem člověk málo společenský, mám rád samotu, společnost lidí mě rychle unaví a prostě mě otupuje, ale zároveň potřebuji někoho učit, někomu dokazovat užitečnost směru, který jsem si zvolil. [...] Vědec bez žáků je čímsi nenormálním. [...] O duše mladé generace vědomě či nevědomě bojují nositelé různých názorů a já bych také chtěl získat možnost bojovat o jejich duše a jejich znalosti. [...] Mám v sobě něco z kazatele, ale nepodařilo se mi to rozvinout. Nikomu není dáno vše.“ (s. 206)

Až po pádu komunistického režimu v Rusku získal možnost působit na Moskevské státní univerzitě a na nově vzniklé Ruské státní humanitní univerzitě.

Při tvorbě *Historikovy historie* nebylo Gurevičovým záměrem sepsat biografii vlastní osoby – „V mém vyprávění nebude přísný systém, konkrétně nehodlám začít své vyprávění tím, jak jsem se narodil otcí a matce a jak to vše dál probíhalo.“ (s. 11) –, nýbrž zachytit svůj vývoj jako historika a zároveň na svém životě ukázat vývoj ruské i západní medievistiky od 40. let až do současnosti. Gurevič odůvodňuje svůj poněkud neskromný počín tím, že cítí potřebu reagovat na množství zkreslení, polopравd i falzifikací, které se nahromadily v nejrůznějších vzpomínkách na uply-

nulá desetiletí, ale uvádí rovněž důvod zcela specifický, vyplývající z jeho medievis-tického bádání: „A najednou, nečekaně pro mě samého, jsem uprostřed této práce pocítil pokušení obrátit se vedle studia autobiografií, vyznání a apologií středověkých autorů k sobě samému, ke své životní cestě. Těžko bych logicky odůvodnil a objasnil souvislost, jež mezi těmito dvěma zdánlivě nesouvisejícími počiny bezpochyby existuje. Zde postačí vyjádřit předpoklad, že historik, který se ponojuje do studia životní cesty individua daleké minulosti, záměrně či nezáměrně poměřuje tuto cestu se svou vlastní životní zkušeností. Ať jsou epochy a osoby jakkoli rozdílné, jedno pomáhá porozumět druhému. Čtenář mě doufám nebude podezírat z toho, že se odvažuji srovnávat svou osobu s postavami takového formátu, jako byl Aurelius Augustinus nebo Petr Abélard. Nicméně když se začtu do *Vyznání* nebo *Historie utrpení*, nalézám některá schémata a myšlenkové pochody, které *mutatis mutandis* jsou základem všech těchto pokusů o autobiografii.“ (s. 277-278)

Již samo toto odůvodnění ukazuje, že máme před sebou nikoli běžný memoárový text, nýbrž dílo značně originální. Loni vydaná *Historikova historie* ovšem není první Gurevičův pokus o ego-historii. V průběhu 90. let totiž vydal několik vzpomínkových statí, ve kterých se věnuje dílčím etapám svého života. Již v 70. letech sepsal (pochopitelně ve své době nepublikovatelný) text *Historikova historie*, jehož vznik vyplynul z potřeby zafixovat své postoje k probíhajícímu dění, zaznamenat své úvahy o historii v době, kdy prožíval největší zlom ve svém odborném vývoji.

Nahlédnutí do obsahu knihy vyvolává zdání jednoduchého, chronologicky řázeného textu. Zdaleka však nejde jen o plynulý, časově uspořádaný, vyvážený popis hlavních etap historikova života. Dílo má sice chronologický rámeček, ale vzpírá se chronologické posloupnosti ve vyprávění, v různých kapitolách se autor vrací do minulosti nebo naopak předbíhá vývoji. Sám to objasňuje snahou o zachování spontánnosti vyprávění, záměrně se brání výraznému revidování textu. Do jisté míry jistě podmíněno i Gurevičovým zdravotním handicapem, ztrátou zraku, jenž mu bránil ve výraznější konečné revizi textu, takže text někdy není příliš stylisticky precizní.

Jednotlivé kapitoly se obsahově dosti různí a výrazné tematické zlomy nalezneme mnohdy i uvnitř kapitol, což posiluje dojem spontánního, výrazně asociativního plynutí textu, v němž hranice kapitol mají pouze formální funkci. Gurevič zachycuje každodenní život ve vědeckých institucích Moskvy i v ruské provincii, vztahy uvnitř ruské medievistiky, zamýšlí se nad hledáním vlastní cesty v historiografii, charakterizuje své hlavní práce, osvětluje recepci svého díla v Rusku i v zahraničí. Pokud Gurevič mluví o sovětské medievistice, věnuje pozornost výhradně zkoumání západního středověku. Jen výjimečně se zmiňuje o byzantologii (Averincev, Lazarev) a o badatelích zabývajících se středověkou Rusí (Zimin, nelichotivé zmínky o Pašutovi, Lichačovovi a Rybakovovi). Významné téma, které prochází napříč celým textem a pro neruské čtenáře je obzvláště zajímavé, představuje Gurevičův vztah ke škole Annales.

5 DMITRIJ CHARITONOVICH, *Sovremennost' Srednevekovja*, http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2000/10/

Gurevičovi je cizí apologetický tón vůči vlastní osobě a opatrnost při psaní o ostatních, která bývá ve vzpomínkových textech častá. V textu nalezneme velmi silnou rovinu ironie, někdy až sarkasmu vůči okolí (ostatně autor v doslovu uvádí, že možná sepíše ještě ostřejší *Historia arcana*) i vůči sobě samému. Sám sebe zobrazuje jako enfant terrible sovětské medievistiky, jenž procházel životem v neustálých konfliktech a svárech a na snahy vytláčit jej z oficiálního vědeckého života reagoval s vyzývavou tvrdohlavostí.

Velmi výraznou rovinu textu tvoří sebereflexe i kritika vlastní tvorby včetně četných metodologických reflexí vzniku textu *Historikovy historie*. Pokud vlastní Gurevičova díla budeme pokládat za základní úroveň, pak v *Historikově historii* můžeme nalézt několik vyšších úrovní. Gurevičova interpretace vlastní tvorby v *Historikově historii* znamená první úroveň, přičemž tuto rovinu lze rozčlenit do několika chronologických vrstev, neboť Gurevič s odstupem času reaguje např. na své soudy ze 70. let, a vede tak jakousi diskusi se sebou samým v čase. Druhou úroveň představuje interpretace Gurevičovy tvorby jinými badateli, neboť Gurevičova práce se stala již během života tvůrce objektem historiografického bádání, a to nejen v podobě recenzí, ale i syntetizujících pojednání. Nad touto úrovní je ještě třetí úroveň, totiž Gurevičovy interpretace těchto cizích interpretací.

Z žánrového hlediska lze *Historikovu historii* nazvat autobiografií, memoáry, ego-historií. Ostatně autor všechny tyto pojmy sám používá. *Historikova historie* je sice blízká žánru autobiografie, ale Gurevič se zcela záměrně vyhýbá informacím, které nesouvisejí s jeho vědeckou cestou. O osobním životě píše velmi sporadicky, a to jen tehdy, pokud se mu jeví zřetelná souvislost s jeho vědeckou prací. Od memoárů se *Historikova historie* liší tím, že vzpomínky jsou prokládány texty, které vznikaly jako bezprostřední reakce na události, tedy nikoli v časové distanci, jež je pro paměti typická. Z různých označení, jež Gurevič pro svůj text použil, je tedy patrně nejvýstižnější ego-historie. *Historikova historie* je textem, jenž si – stejně jako jiná historiografická díla – neklade nárok na úplnost, text s výrazně subjektivním zabarvením, ale zároveň neustálou snahou tento subjektivní přístup reflektovat a nepředstírat, že jde o jediný správný pohled na realitu; dokonce se snaží definovat i míru autocenzury a vysvětlit, na jaká témata a proč ji uplatňuje.

Historikova ego-historie v českém prostředí stále ještě působí jako rarita, zatímco v západní Evropě jde o poměrně populární útvar. Aron Gurevič je však vůči pracím svých západních kolegů poměrně kritický, neboť se domnívá, že svůj vývoj líčí příliš hladce a vyhýbají se problematickým místům své vědecké cesty (s. 50–51). Gurevič naopak klade velký důraz právě na životní zlomy, hledání nových cest v historiografii, vymezení vztahu vůči předchozí i nastupující generaci historiků, snaží se ukázat, jak komplikovaná byla cesta ke zformování zcela nového bádání o dějinách středověku. Výrazné metodologické pasáže svědčí o tom, že jako fundovaný historik je schopen přistupovat s kritičností i k psaní své vlastní historie.

Historikova historie je koncipována jako příběh bojů historické antropologie za právo na existenci v Rusku – jednak desetiletí trvajících bojů s dogmatickou marxistickou historiografií, ale i s jejími relikty v současných vysokoškolských učebnicích, jednak s nynějšími proklamacemi o „smrti“ historické antropologie. Gurevič si uvědomuje, jak samozřejmě a všedně dnes působí tento směr na mladou generaci, a chce ukázat, že cesta k tomuto pojetí historiografie byla zvláště v Rusku mimořádně komplikovaná a že se historická antropologie dodnes nevyčerpala.

Gurevičovu práci lze číst také jako jistou synekdochu: *pars pro toto* konkrétní životní příběh člověka na pozadí více než půlstoletí sovětského a postsovětského Ruska. Na druhou stranu je Aron Gurevič osobností v ruském kontextu tak výjimečnou, že to dává jeho biografii ráz neopakovatelnosti a jedinečnosti.

Jitka Komendová